

Eden [Y 53]

Detta är en värdebeskrivning som ska förklara och förtydliga värdena inom riksintresset.

Id: Y 53

Namn: Eden

Kommun: Sollefteå

Socken: Junsele

Huvudsaklig karaktärstyp: Bymiljö

Andra karaktärstyper: Bykärna, Odlingslandskap

Utbredning och landskap: Området ligger en knapp mil öster om Junsele och sträcker sig från Edsberget ner till sjön Gösingen, utmed ån Uman i söder och ned till Ångermanälven i väster. Det är ett öppet och flackt odlingslandskap på en plåtå med branter ned mot älven. Edsberget är brant och bevuxet med tät skog.

Dagens värdetext beslutad av RAÄ 1996:

Motivering:

Bymiljö, ovanligt stor by, välbevarat bymönster och av skiftesreformen oförändrad bykärna.

Uttryck för riksintresset:

Enhetlig bebyggelse av bostadshus och ekonomibyggnader i rödfärgat timmer, husen i oskiftade lägen med gårdarna på rad utmed bygatan. Bebyggelsen ligger utmed skogskanten och åkermarken breder ut sig framför byn. Fägata.

Utdrag från RAÄ ordlista med landskaps- och miljötyper:

Bymiljö: Bosättning innehållande flera intill varann belägna gårdar (minst två) och tillhörande produktionsmarker med vissa marksamfälligheter och viss funktionell samverkan. Framförallt avses här jordbrukets byar med sina under äldre tid täta slutna bykärnor och utvecklade kollektiva bruksformer.

Riksintressets värden:

- En ovanligt stor by för ångermanländska förhållanden.
- Ett välbevarat bebyggelsemönster efter flytt till nuvarande läge före laga skifte.
- En välbevarad och enhetlig bebyggelse som berättar om 1800-talets gårdsstruktur, jordbruk och lokala byggnadstradition.

Riksintresset Eden visar en by som är ovanligt stor för ångermanländska förhållanden. Det kulturhistoriska värdet består av sambandet mellan den välbevarade och stora bymiljön och odlingslandskapet som sträcker sig framför bebyggelsen och ned mot Uman och Ångermanälven. Åkerbruk och boskapsskötsel har varit de två dominerande levebröden och därav byns placering i landskapet, med bebyggelsen på gränsen mellan skogen- boskapens betesmark och åkrarna med den odlade jorden.

Edens by utmärker sig i jämförelse med andra byar i länet genom att hela byn flyttades redan före laga skifte år 1860. Området visar en tydlig bystruktur där bebyggelsen ligger utsträckt längs med Edsbergets fot. Ladugårdar och andra ekonomibyggnader ligger närmast den raka fägatan och mangårdsbyggnaderna ligger närmare byvägen riktade mot åkrarna.

Karaktäristiskt för den norrländska bondgården på 1800-talet var ett stort antal hus på varje gård, ett för varje funktion. Eden illustrerar detta väl då det övergripande finns många och välbevarade bostadshus och ekonomibyggnader som är grupperade på ett sätt som också var typiskt för 1800-talet. Som en följd av att samtliga gårdar flyttades vid samma tidpunkt präglas bebyggelsen av en samtidighet i sitt uttryck. Här berättas om en lokal byggnadstradition i byggnadskick och detaljer.

I och med den agrara revolutionen på 1800-talet ökade de sociala skillnaderna mellan den mer välbärgade bondeklassen och dem utan egendom. Ett område med torpställen längs utmed Uman illustrerar de olika sociala förhållanden som rådde mellan bönderna i de större gårdarna i den utsträckta bykärnan och arbetarna liksom dagsverkstorparna.

Så här syns riksintressets värden i landskapet:

Landskapets uppdelning

Landskapet är tydligt uppdelat med Edsberget och skogen i nordöst, fägatan längs skogskanten, den utsträckta bybebyggelsen, den raka byvägen och de stora flacka åkrarna mellan vägen och vattenlederna. Den tydliga funktionsuppdelningen av landskapet förstärks av den stora landskapsbilden där byn med odlingsmarker ligger på en upphöjd och avgränsad älvsandsplatå. Kulturlandskapet på platån gör området överblickbart och bidrar till det höga upplevelsevärdet av 1800-talets agrara landskap. Det öppna och flacka landskapet skapar långa utblickar från gårdarna, ned över åkrarna med ängslador och mot sjön Gösingén.

Det äldre jordbruket och en lokal byggnadstradition

Här går att uppleva det agrara landskapet på ett pedagogiskt sätt. Att följa den gamla kyrkvägen mellan Kläppsjö och sockenkyrkan i Mo ger en god överblick och förståelse av området. Vägen är markerad med skyltar för kyrkväg. Den gamla kyrkvägen är i sig ett historiskt dokument i landskapet. Vägen gör det möjligt att följa det historiska rörelsemönstret genom området och berättar hur man var tvungen att färdas långa sträckor till sockenkyrkan och gudstjänsten fram till slutet av 1800-talet.

Kyrkvägen från Kläppsjö går genom skogen och nedför Edsberget och ansluter till fägatan som löper längs skogskanten bakom byns bebyggelse. Ekonomibyggnader som ladugårdar och stall ligger i anslutning till fägatan, syftet var att det skulle vara enkelt att få ut och in djuren från bete i skogen. Det finns flera byggnader bevarade längs med fägatan som förstärker förståelsen för hur boskapsskötseln organiserades. Marken hålls hävdad, vilket är värdefullt för miljön. Längs med fägatan går en gårdsgård som delvis är raserad, men som berättar om hur man i äldre tider har skilt på de olika funktionerna i landskapet.

Edens by har en ovanligt riklig och välbevarad bebyggelse. Trots att varje gård ursprungligen innehöll ännu flera hus berättar byn om hur 1800-talets gårdar var tätt bebyggda med olika hus för olika funktioner. Det är vanligt att gårdarna har två mangårdsbyggnader placerade i vinkel mot varandra. Karaktäristiskt för bebyggelsen är den dominerande faluröda färgen och att det finns ett stort antal timrade byggnader i byn. Detta bidrar också till upplevelsen av en mycket sammanhållen och enhetlig kulturmiljö. I en kulturmiljö av den här typen är ekonomibyggnader och uthus lika viktiga komponenter i den byggda miljön som mangårdsbyggnaderna. Den myllrande gårdsbebyggelsen gör att gränserna mellan fastigheterna är vaga. De tydliga gränserna finns i stället mot fägata och byväg.

Bebyggelsen berättar också om en mycket lokal byggnadstradition som har vuxit fram i Eden och som är viktig att bevara. Exempel är jordkällarnas utformning – källarbod med en gräsbeklädd kulle – och att flera bostadshus har utanpåliggande trapphus, vilket är ovanligt i andra byar i bygden. En utsmyckningsdetalj som återkommer på flera byggnader är de gotiska avsluten på fönstrens foder.

Odlingsmarken

Framför den utsträckta men täta bykärnan löper den raka byvägen som delar av bebyggelsen och de stora flacka åkrarna. Utspridda på åkrarna står timrade, trägrå ängslador som berättar om det äldre jordbruket före de större maskinernas intåg. Ängsladorna användes för förvaring av hö och placerades på ängar och åkrar. De ger ett karaktärsgevande inslag i landskapet, men är en byggnadstyp som alltmer har försvunnit. I Eden finns flera bevarade ängslador som även har restaurerats under senare år.

Torpställen i jordbrukslandskapets utkant

I den södra delen av riksintresset Eden rinner Uman mellan sjön Gösingen och Ångermanälven. Utmed ån finns ett par mindre torpställen som illustrerar hur torp uppfördes i byns mer perifera lägen, en bit från de större gårdarna och de stora odlingsmarkerna.

